

Zawód i zadania kuratora sądowego zazwyczaj opisuje się w związku z funkcjonowaniem instytucji prawnych, które często przywodzą na myśl procedury charakterystyczne dla organów ścigania. Nic więc dziwnego, że mimo istnienia w teorii kurateli zadań profilaktycznych, opartych na podmiotowych relacjach partnerskich, dla dużej części społeczeństwa, w tym dla podopiecznych, jest to zawód bliższy profesjom prawno-dyscyplinującym i kontrolującym. Najnowszy projekt Towarzystwa Nowa Kuźnia próbuje inaczej rozłożyć akcenty.

PROFILAKTYKA UZALEŻNIEŃ. PODSTAWY SKUTECZNEGO WSPARCIA DZIECI I MŁODZIEŻY Z GRUP PODWYŻSZONEGO RYZYKA

Ireneusz Siudem

Psycholog, przewodniczący Towarzystwa Nowa Kuźnia

Wprowadzenie

Wiosną 2021 roku Towarzystwo Nowa Kuźnia rozpoczęło realizację dwuletniego projektu szkoleniowego pod nazwą „Profilaktyka uzależnień. Podstawy skutecznego wsparcia dzieci i młodzieży z grup podwyższonego ryzyka”. Projekt powstał z inicjatywy Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii, obecnie Krajowego Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom i jest finansowany ze środków Funduszu Rozwiązywania Problemów Hazardowych, będących w dyspozycji Ministra Zdrowia.

Jego celem jest zwiększenie kompetencji zawodowych pracowników sądów rodzinnych w zakresie profilaktyki uzależnień od substancji psychoaktywnych, ze szczególnym uwzględnieniem prawidłowych relacji z klientem. Aktualnie projekt jest w trakcie realizacji.

Podstawy teoretyczne

Analizowanie działań i zadań pracowników wymiaru sprawiedliwości – w szczególności kuratorów sądowych, w kontekście współczesnych trendów profilaktyki uzależnień ujawnia pewne rozbieżności. Wynikają one m.in. z tego, że historycznie, z dużym wpływem na stan aktualny, zawód i zadania kuratora opisuje się w związku z funkcjonowaniem in-

stytucji prawnych, które często przywodzą na myśl procedury charakterystyczne dla organów ścigania (Jurczyk, Staniucha, 2015). Przywołać tu można jako przykład, znane osobom zgłębiającym problem, przesunięcie zadań z obowiązków, które przypadały wcześniej funkcjonariuszom policji na kuratorów (np. badanie stanu trzeźwości podopiecznych za pomocą zestawów umożliwiających wykrycie zażywanych środków psychoaktywnych). Nic więc dziwnego, że mimo istnienia w teorii kurateli zadań profilaktycznych opartych na podmiotowych relacjach partnerskich, dla dużej części społeczeństwa, w tym dla podopiecznych, jest to zawód bliższy profesjom prawno-dyscyplinującym i kontrolującym. Sytuacja taka sprzyja również temu, że nawet część kuratorów w sposób niezamierzony (nieświadomie)

przyjmuje narzucaną im społecznie rolę, niekorzystną z punktu widzenia kształtowania prawidłowych relacji pomocowych z podopiecznym, określonych we współczesnych koncepcjach nauk społecznych. Problem ten akcentowany jest przez wielu naukowców (np. Stępnia, 2010; Bałandynowicz, 2011; Zienkiewicz, 2015; Okólska 2019). Ta niekorzystna postawa/relacja części pracowników wymiaru sprawiedliwości, jaką tworzą z klientami, ma swoje odzwierciedlenie w skuteczności kurateli i resocjalizacji. Często uniemożliwia wręcz podjęcie działań

Fot. 1 Autor artykułu.

profilaktycznych. Dzieje się tak dlatego gdyż relacja charakterystyczna dla systemów represyjnych niestety jest sprzeczna z naukowo potwierdzonymi teoriami wyznaczającymi współczesne trendy w profilaktyce uzależnień. Te ostatnie lansują podejście mające swe korzenie w psychologii humanistycznej, w której osoba stojąca w konflikcie z prawem, traktowana jest przede wszystkim jako osoba wymagająca wsparcia, równoważny partner relacji.

Opisywany tu problem stał się podstawą do skonstruowania głównej idei realizowanego szkolenia, czyli doskonalenia umiejętności budowania prawidłowych, profesjonalnych relacji wspierających przez pracowników wymiaru sprawiedliwości, w tym przypadku przez kuratorów sądowych.

Osiągnięcie tego celu wymagało nie tylko wykonywania podczas szkolenia ćwiczeń doskonalących relacje, lecz również uzupełnienia wiedzy uczestników z zakresu profilaktyki uzależnień, umożliwiającego im korzystanie z aktualnego bogatego dorobku w tej dziedzinie. Chodzi tu m.in. o wynikającą ze zmieniającego się rynku narkotykowego konieczność zapoznania się ze specyfiką działania nowych substancji psychoaktywnych i problemu narkomanii w Polsce. Poznania niezbędnych z punktu widzenia diagnostyki mechanizmów rozwoju zachowań ryzykownych oraz wykorzystania obowiązujących przepisów prawnych do pomocy młodzieży i ich rodzinom w przypadku zagrożenia narkomanią. Zaplanowano zaznajomienie uczestników z programami rekomendowanymi, co ma ułatwić im kierowanie podopiecznych do odpowiednich programów profilaktycznych oraz umożliwić poznanie standardów współczesnej profilaktyki i skutecznych strategii

Fot. 2. Sesja szkoleniowa.

rozwiązywania problemów związanych z używaniem substancji psychoaktywnych.

W celu zwiększenia skuteczności przekazywania wiedzy podjęto decyzję, że wszystkie zagadnienia, nawet teoretyczne, zostaną przedstawione w aktywnej formie warsztatowej, w taki sposób, by stanowiły podbudowę do kształtowania profesjonalnych relacji z podsądnymi i podopiecznymi. Ćwiczenia wykorzystane podczas warsztatów szkoleniowych stały się więc nośnikiem treści merytorycznych i zasad etycznych, umożliwiając jednocześnie trenowanie umiejętności praktycznych.

Ze względu na podkreślaną tu wagę relacji w prawidłowym nadzorze kuratorskim, znaczącą część szkolenia poświęcono metodzie, w której prawidłowa relacja (specyficzny kontakt) z klientem jest jednym z kluczowych czynników w skutecznych działaniach pomocowych i profilaktycznych. Jest to dialog motywujący. Metoda ta wywodzi się z kilku koncepcji, w których podkreśla się wagę podmiotowych relacji w pracy z człowiekiem, są to m.in. Terapia skoncentrowana na osobie C. Rogersa, Teoria samoskuteczności A. Bandury, Teoria autopercepcji D. Bema, Teoria dysonansu poznawczego L. Festingera, Transteoretyczny model zmiany J. Prochaska i C. Di Clemente. Warto podkreślić, iż duża część współcześnie pracujących kuratorów i sędziów w trakcie nauki nie miała możliwości kształcenia się w zakresie takich stosunkowo nowatorskich metod.

Dialog motywujący ma szczególne zastosowanie w obszarach odnoszących się do złożonych, długotrwałych i trudnych do zmiany problemów, z jakimi spotykają się pracownicy wymiaru sprawiedliwości. Jest to metoda, która pozwala na zweryfikowanie uczestnikom szkolenia swojej postawy wobec klienta, zwiększając szanse na pokonanie opisywanego tu problemu represyjności, jednocześnie zwiększając skuteczność profilaktyki uzależnień realizowanej przez pracowników wymiaru sprawiedliwości.

Zakres szkolenia

W wyniku teoretycznych analiz problemu doprecyzowano cel główny oraz cele szczegółowe projektu, na podstawie których powstał program szkolenia. Głównym celem stało się więc zwiększenie kompetencji kuratorów sądowych w zakresie profilaktyki uzależnień od substancji psychoaktywnych, ze szczególnym uwzględnieniem prawidłowych relacji z klientem. Cele szczegółowe to:

- zwiększenie wiedzy uczestników szkolenia na temat aktualnie używanych substancji psychoaktywnych,
- zwiększenie wiedzy dotyczącej zachowań ryzykownych,
- zwiększenie wiedzy oraz umiejętności wykorzystania obowiązujących aktów prawnych w celu wsparcia osób uzależnionych, zagrożonych uzależnieniem i ich rodzin,
- zwiększenie wiedzy na temat aktualnych koncepcji profilaktyki uzależnień, w tym standardów, skutecznych strategii, programów rekomendowanych, zagadnień etycznych,
- zwiększenie umiejętności wyboru i stosowania oddziaływań profilaktycznych, m.in. dialogu motywującego i wczesnej interwencji do rozwiązywania problemów związanych z używaniem substancji psychoaktywnych,
- poznanie dialogu motywującego jako metody mającej zastosowanie w pracy kuratorów sądowych.

Wymienione cele stały się podstawą do skonstruowania zakresu merytorycznego programu szkolenia. W efekcie zaplanowano konferencje szkoleniowe, podczas których każdy uczestnik miał możliwość odbycia 21 godzin zajęć, prowadzonych w formie warsztatowej, otrzymał materiały szkoleniowe w formie papierowej i elektronicznej oraz certyfikat potwierdzający udział. Szkolenie zawierało następujące bloki szkoleniowe:

- **„Substancje psychoaktywne i ich użytkownicy”**. Aktualne informacje na temat substancji psychoaktywnych oraz przyczyn ich używania, ze szczególnym uwzględnieniem motywu wyboru konkretnej substancji psychoaktywnej i charakterystyki jej użytkowników.
- **„Ryzyko niejedno ma imię”**. Analiza zachowań ryzykownych wśród młodzieży. Wskazanie przyczyn tych zachowań jako form przystosowania społecznego, mechanizmów obronnych oraz kontroli emocji.
- **„Lepiej zapobiegać, niż leczyć – czy to możliwe?”** Poznanie założeń i specyfiki współczesnej profilaktyki uzależnień, ze szczególnym uwzględnieniem standardów etycznych i działań o potwierdzonej skuteczności.
- **„Niewiarygodnie ciekawe akty prawne”**. Podstawy prawne regulujące działania w zakresie przeciwdziałania narkomanii ze szczególnym uwzględnieniem zapisów, dotyczących form wsparcia osób objętych nadzorem kuratorskim, prawidłowych postaw i relacji pomocowych.
- **„Jaka to melodia, czyli duch dialogu motywującego”** – zastosowanie dialogu motywującego, ze szczególnym

uwzględnieniem jego wykorzystania do kształtowania relacji z osobami objętymi nadzorem kuratorskim.

- **„Zaakceptuj mnie, jakim jestem, żebym mógł być tym, kim chcę”** – rola osoby wspierającej na poszczególnych etapach „modelu zmiany” podopiecznego w myśl założeń dialogu motywującego.
- **„Trening czyni mistrza”** – przegląd i zastosowanie skutecznych technik dialogu motywującego.
- **„Im wcześniej tym lepiej”** – założenia i przykłady zastosowania metody wczesnej interwencji w pracy z osobami używającymi substancji psychoaktywnych.
- **„Profilaktyczne giganty”**. „Fred goes net” oraz inne programy rekomendowane. Możliwości wykorzystania w przypadku osób objętych kuratelą sądową.

Dotychczasowe efekty

W 2021 roku w szkoleniach wzięło udział 273 kuratorów sądowych. Poprowadzono dwanaście grup szkoleniowych z dwunastu województw, było to: lubelskie, świętokrzyskie, podkarpackie, zachodnio-pomorskie, pomorskie, kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, lubuskie, dolnośląskie, opolskie, warmińsko-mazurskie i podlaskie.

Rekrutacja uczestników odbywała się we współpracy z kuratorami okręgowymi. Z przekazanych przez nich informacji wynika, że zainteresowanie szkoleniem było bardzo duże, a liczba chętnych znacznie przekraczała liczbę dostępnych miejsc na szkoleniu.

W celu oceny skuteczności szkolenia zostały skonstruowane trzy narzędzia ewaluacyjne. Pierwsze, oceniające przydatność przekazywanej wiedzy w pracy zawodowej, drugie to test wiedzy wykonywany w ramach ewaluacji wyników i trzecie oceniające warunki szkolenia, kompetencje kadry prowadzącej odnośnie poszczególnych bloków szkoleniowych. Opracowanie wyników ewaluacji zaplanowano na zakończenie realizacji całości projektu, czyli w grudniu 2022 roku, dlatego aktualnie można przekazać jedynie wstępne, ogólne wnioski sformułowane na podstawie dotychczas przeprowadzanych spotkań.

Po pierwsze, zdaniem kuratorów, tego typu szkolenia powinny się odbywać częściej (dla dużej grupy osób było to pierwsze szkolenie, w jakim uczestniczyli w tym zakresie) i powinno być więcej miejsc, które mogłyby oferować takie szkolenia, by brać w nich mogły udział całe zespoły kuratorskie.

Po drugie, wysoko oceniano praktyczny charakter zajęć, szczególnie warsztaty z dialogu motywującego,

jak również sposób prowadzenia zajęć o substancjach psychoaktywnych, ukazujący związek problemów użytkownika i rodzaju używanej substancji.

Jako pozytywne podkreślano możliwości dyskusji, wymiany doświadczeń oraz dostępność przygotowanej merytorycznie i doświadczonej kadry prowadzących. Doceniono także wysiłek szkoleniowców wkładany w zaprezentowanie skuteczności wsparcia opartego na partnerskiej relacji między kuratorem a nadzorowanym. W efekcie wśród uczestników szkolenia wyłaniały się dwie grupy osób. Byli to zwolennicy relacji podmiotowych, opartych na założeniach psychologii humanistycznej. Podkreślali oni, że od jakiegoś czasu jest to dominujący sposób ich pracy z podopiecznymi. Do drugiej grupy należeli kuratorzy, którzy uważali, że ze względu na funkcję reprezentowanej przez nich instytucji, jaką jest sąd, najodpowiedniejsze są relacje, które umożliwiają nadzór i kontrolę. Zdarzało się, że niektórzy kuratorzy twierdzili, iż w ich pracy możliwe jest połączenie tych dwóch rodzajów kontaktu z podopiecznym.

Zwrócono uwagę na informacje przekazane uczestnikom na temat programów rekomendowanych, podkreślając ich dużą przydatność w pracy kuratora, jako ofert dla osób nadzorowanych. Dotyczyło to szczególnie programów z zakresu profilaktyki selektywnej i wskazującej. Wysoko oceniono również materiały edukacyjne. Głównym z nich jest osiemdziesięciostronicowa publikacja opracowana na potrzeby niniejszego projektu pt. „Profilaktyka uzależnień. Podstawy skutecznego wsparcia dzieci i młodzieży z grup podwyższonego ryzyka”, autorstwa Michała Kuny, Roberta Rejniaka, Anny Siudem i Ireneusza Siudema. Zawiera ona następujące zagadnienia:

- Wybrane informacje na temat substancji psychoaktywnych oraz przyczyn ich używania.
- Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży.
- Pojęcie i zakres profilaktyki uzależnień.
- Rola kuratorów sądowych w przeciwdziałaniu narkomanii – aspekty prawne.
- Zastosowanie dialogu motywującego w pracy kuratora sądowego z osobami używającymi substancji psychoaktywnych.
- Oddziaływania i techniki profilaktyczne stosowane w dialogu motywującym i wczesnej interwencji.

Już niebawem publikacja będzie do pobrania w wersji elektronicznej na stronach Krajowego Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom oraz Towarzystwa Nowa Kuźnia.

Zakończenie

Podsumowując, należy stwierdzić, że istnieje duże zapotrzebowanie w grupie zawodowej kuratorów sądowych na szkolenia w zakresie profilaktyki uzależnień. Biorąc pod uwagę liczbę kuratorów w Polsce, warto zastanowić się nad możliwością kontynuacji tego typu szkoleń.

W tym kontekście realizowany projekt ma również na celu weryfikację przyjętego zakresu i koncepcji szkolenia. Zebrane dotychczas opinie pozwalają potwierdzić słuszność obranej koncepcji, zakres szkolenia i prawidłowość jego realizacji. Należy jednak wziąć pod uwagę, że aktualnie projekt jest w trakcie realizacji, a jego szczegółowa ewaluacja nastąpi w grudniu 2022 roku¹. Biorąc pod uwagę, że zaplanowano zarówno ewaluację procesu, wyników, jak i formatywną, można się spodziewać interesujących informacji, szczególnie że jest to jeden z nielicznych, o ile nie jedyny o tak dużym zasięgu projekt (obejmujący przedstawicieli niemal wszystkich województw), dotyczący profilaktyki uzależnień adresowany do kuratorów sądowych.

Przypisy

¹ Wyniki ewaluacji całości projektu zostaną zaprezentowane w jednym z numerów „Serwisu Informacyjnego UZALEŻNIENIA” w 2023 roku.

Bibliografia

- Bałandynowicz A. (2011), „Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa”, Warszawa, Wolters Kluwer Polska SA.
- Gąsińska A. (2017), „Oddziaływania kuratora sądowego wobec nieletnich niedostosowanych społecznie”, *Forum Pedagogiczne*, nr 1, s. 279-289.
- Jurczyk D., Staniucha A. (2015), „Współpraca kuratorów sądowych z innymi służbami w realizowaniu zadań profilaktyczno-resocjalizacyjnych”, *Resocjalizacja Polska*, nr 10, s. 111-123.
- Kusztal J., Muskała M. (2018), „Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji”, *Studia Pedagogica Ignatiana*, nr 21, s. 19-39.
- Okólska K. (2019), „Badania nad kuratelą sądową w Polsce po wprowadzeniu ustawy o kuratorach sądowych”, *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, nr 2019/2(9).
- Sajdak M. (2017), „Nadzór kuratora sądowego wobec ucznia wagarującego”, *Forum Pedagogiczne*, nr 2, s. 327-338.
- Stępiak P. (2010), „Modele kurateli sądowej po roku 2001 w świetle badań empirycznych”, *Archiwum Kryminologii*, t. XXXII, s. 157-203.
- Węgliński A. (2016), „Autopercepcja bezpośrednich oddziaływań wychowawczych społecznych kuratorów sądowych”, *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, t. XXXV, s. 55-83.
- Zinkiewicz B. (2015), „Profilaktyczny wymiar działalności rodzinnych kuratorów sądowych”, Kraków, Oficyna Wydawnicza AFM.